

Dr. Agnė LIMANTĖ
Lietuvos teisės instituto
Teisinės sistemos tyrimo skyriaus
vyresnioji mokslo darbuotoja
Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius
El. p. agne.limante@gmail.com

STIPRĖJANTIS TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ ŠEIMINIŲ SANTYKIŲ TEISINIS PRIPAŽINIMAS EUROPOJE

Straipsnyje analizuojamos tos pačios lyties asmenų santuokų ir partnerystės leidimo bei pripažinimo tendencijos Europoje. Jame tiriama Europos Tarybos ir ES dokumentų nustatyti ES valstybių įsipareigojimai numatyti tos pačios lyties asmenims galimybę teisiškai įtvirtinti tarpusavio santykius. Taip pat daug dėmesio skiriama kitose šalyse sudarytų tos pačios lyties asmenų santuokų pripažinimui. Straipsnyje, be kita ko, aptariamas ir naujasis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl leidimo gyventi išdavimo užsieniečiui, sudariusiam santuoką su tos pačios lyties Lietuvos piliečiu kitoje ES valstybėje narėje

ĮVADAS

Pastaraisiais metais stebime tendenciją, kad Europos Sąjungos ir kitos Vakarų teisės tradicijos pasaulio valstybės¹ vis plačiau teisiškai pripažįsta vienos lyties asmenų šeiminius santykius. Europos Sąjungos šalių teisėje jau įsitvirtino bendras nediskriminavimo seksualinės orientacijos pagrindu principas, dalis valstybių pakeitė nacionalinę teisę suteikdamos galimybę tos pačios lyties asmenims sudaryti partnerystę ar santuoką

¹ 2017 m. gruodį Australija tapo 24-ąja valstybe, įteisinusia tos pačios lyties asmenų santuokos galimybę. Žr. Australia Makes Same-Sex Marriage Legal // New York Times, 2017-12-07. Prieiga per internetą: <<https://www.nytimes.com/2017/12/07/world/australia/gay-marriage-same-sex.html>> [žiūrėta 2018-01-10]. 2015 metais JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Obergefell v. Hodges* byloje nurodė, kad tos pačios lyties asmenų santuokos turėtų būti įteisintos visose valstijose. Prieiga per internetą: <https://www.supremecourt.gov/opinions/14pdf/14-556_3204.pdf> [žiūrėta 2018-01-10].

ar pripažindamos kitose valstybėse sukurtus šeiminius santykius, ar, kiek retesniais atvejais, suteikdamos vienos lyties asmenims teisę įsivaikinti².

Kai prieš 30 metų, 1989 m. spalio 1 d., vienuolika homoseksualių vyrų porų susirinko Danijos sostinės Kopenhagos civilinės registracijos biure tam, kad užregistruotų savo civilines partnerystes, tai buvo absoliučiai revoliucinis momentas moderniam pasaulyje: Danija pirmoji savo teisės aktuose numatė vienos lyties asmenų šeiminių santykių teisinio įtvirtinimo galimybę. Kiek vėliau, 2001 m., Nyderlandai tapo pirmąja šalimi pasaulyje, įteisinusia tos pačios lyties porų santuokas³. Netrukus tai, kas buvo netikėta ir net neįtikėtina, pradėjo tapti gana įprastu dalyku. Per pirmus du XXI dešimtmečius Nyderlandų pavyzdžiu pasekė keliolika Europos šalių⁴. Dalis kitų Europos šalių, neleidamos santuokos, visgi yra suteikusios galimybę tos pačios lyties asmenims sudaryti civilinės partnerystės sąjungas⁵. Tik keliose Europos Sąjungos šalyse vienos lyties asmenų šeiminiai santykiai iki šiol nepripažinti⁶.

Lietuva šiuo metu yra viena iš nedaugelio ES valstybių narių, kuri tos pačios lyties asmenų šeiminiams santykiams nėra suteikusi teisinio pripažinimo – Lietuvos teisėje nėra numatyta galimybė tos pačios lyties asmenims sudaryti santuoką ar partnerystę⁷. Visgi 2019 m. sausio 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl leidimo gyventi Lietuvoje išdavimo užsienio šalies piliečiui, susituokusiam su tos pačios lyties lietuviu užsienyje⁸, nors ir priimtas tik specifinėje teisinio regula-

² Pvz., Skandinavijos, Beniliukso šalys.

³ 1989 m. Danija buvo pirmoji valstybė, įtvirtinusi galimybę tos pačios lyties poroms sudaryti registruotą partnerystę.

⁴ Belgija (2003 m.), Ispanija (2005 m.), Švedija (2009 m.), Portugalija (2010 m.), Prancūzija, Anglija ir Velsas (2013 m.), Liuksemburgas ir Škotija (2014 m.), Airija (2015 m.), Suomija, Vokietija ir Malta (2017 m.). Taip pat: Norvegija (2009 m.) ir Islandija (2010 m.). Kai kurios šių šalių iki to laiko jau buvo numačiusios civilinės partnerystės galimybę.

⁵ Čekija, Estija, Graikija, Italija, Kroatija, Kipras, Slovėnija, Vengrija.

⁶ Bulgarijos, Kroatijos, Vengrijos, Latvijos, Lenkijos ir Slovakijos Konstitucijos draudžia vienos lyties asmenų santuokas, tačiau Vengrija ir Kroatija leidžia sudaryti partnerystę. Rumunija neleidžia nei tos pačios lyties asmenų santuokų, nei partnerystės, nors toks draudimas tiesiogiai nenumatytas Konstitucijoje.

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnis nurodo, kad santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (CK) 3.7 straipsnio 1 dalis nustato, kad santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius. CK 3.12 straipsnis aiškiai draudžia tuoktis tos pačios lyties asmenims, nurodo, kad santuoką leidžiama sudaryti tik su skirtingos lyties asmeniu. Analogiškas reikalavimas numatomas partnerystei (CK 3.229 str.).

⁸ 2019 m. sausio 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Nr. KT3-N1/2019, bylos

vimo (leidimo gyventi Lietuvoje suteikimo) srityje, liudija, kad neišvengsime kitose valstybėse sudarytų tos pačios lyties asmenų santuokų bei partnerysčių bent dalinio pripažinimo.

Neabejotina, jog tokie valstybių ir jų teismų sprendimai yra sudėtingi ir neretai sulaukia griežto didesnės ar mažesnės visuomenės dalies pasipriešinimo. Susikerta religinės ir moralinės nuostatos, įsitikinimai, baimės, keliami klausimai dėl žmogaus teisių ribų, moderniais laikais gimstančių teisių ir ilgamečių tradicijų santykio, minimos galimos grėsmės visuomenei ir jos nariams. Šiame straipsnyje, visiškai atsiribojant nuo moralinio šio klausimo vertinimo, siekiama per teisinę prizmę pažvelgti į europines tendencijas pripažįstant vienos lyties asmenų šeiminius santykius.

Tyrimo *tikslas* – išanalizuoti tos pačios lyties asmenų santuokų (partnerysčių) leidimo bei pripažinimo Europoje tendencijas. Atitinkamai pagrindiniai tyrimo *uždaviniai* yra išanalizuoti svarbiausius Europos Tarybos bei Europos Sąjungos institucijų dokumentus, kuriuose pasisakoma dėl vienos lyties asmenų šeiminių santykių, identifikuoti ir įvertinti pagrindinius Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) bei Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) sprendimus, kurie svarbūs nagrinėjamame kontekste, bei aptarti naujausią nacionalinių teismų praktiką.

Atliekant tyrimą remtasi sisteminiu, loginiu, lyginamosios analizės metodais, daug dėmesio skirta EŽTT, ESTT ir nacionalinių teismų praktikos analizei.

Straipsnį sudaro dvi pagrindinės dalys, išskirtos tyrimo metu identifikavus dvi svarbias tos pačios lyties asmenų šeiminio gyvenimo pripažinimo sritis. Pirmojoje analizuojami Europos Tarybos ir ES dokumentų nustatyti ES valstybių įsipareigojimai numatyti vienos lyties asmenims galimybę sudaryti santuoką ar suteikti galimybę įtvirtinti tarpusavio santykius sudarant partnerystę. Antroji dalis skirta tirti naujausias tendencijas pripažįstant kitose šalyse sudarytas tos pačios lyties asmenų santuokas ar partnerystes. Šioje dalyje, be kita ko, aptariamas ir naujasis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas dėl leidimo gyventi išdavimo tos pačios lyties lietuvių sutuoktiniui užsieniečiui. Pažymėtina, kad straipsnyje plačiau netiriamas klausimas dėl vienos lyties asmenų įsivaikinimo galimybių ar kiti su vaikais susiję klausimai.

I. TEISĖ SUDARYTI TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ SANTUOKĄ IR (AR) PARTNERYSTĘ

Siekdami įvertinti, ar valstybės turi pareigą numatyti vienos lyties asmenims galimybę sudaryti santuoką ar suteikti galimybę įtvirtinti tarpusavio santykius sudarant par-

tnerystę, apžvelkime svarbiausius Europos Tarybos (toliau – ET) bei ES teisės aktus bei susijusią EŽTT ir ESTT praktiką. Taip pat šio poskyrio gale pažvelgsime į kelis pavyzdžius iš valstybių narių praktikos.

I.1. Europos Tarybos dokumentai

Dar 2000 m. ET Parlamentinė Asamblėja rekomendacijoje Nr. 1474 (2000) „Dėl lesbiečių ir gėjų padėties Europos Tarybos valstybėse narėse“ valstybėms narėms rekomenduoja teisiškai įtvirtinti tos pačios lyties asmenų partnerystę⁹. Šis siūlymas kartojamas ir vėlesniuose dokumentuose. Pavyzdžiui, 2007 m. ET Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijoje Nr. 1547 (2007) „Dėl žmogaus teisių ir demokratijos Europoje padėties“ pabrėžiamas nediskriminavimo principas ir partnerystės įtvirtinimo reikalingumas¹⁰.

Keletas svarbių dokumentų buvo priimta ir 2010 m. Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijoje Nr. 1728 (2010) „Dėl diskriminacijos seksualinės orientacijos ir lyties tapatybės pagrindais“ valstybės narės vėlgi skatinamos užtikrinti teisinį tos pačios lyties porų partnerystės pripažinimą, kai toks pripažinimas yra numatytas nacionaliniu reguliavimu, ir nustatyti atitinkamas partnerystės sąlygas (turtinės teisės, paveldėjimas, leidimas gyventi šalyje užsieniečiui partneriui)¹¹. 2010 m. ET Ministrų Komiteto priimtoje rekomendacijoje Nr. CM/Rec(2010)5 „Dėl kovos su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ar lyties tapatybės priemonių“¹² toliau plėtojamas vienos lyties porų nediskriminavimo principas. Nurodoma, kad kai nacionaliniai teisės aktai nepripažįsta ir nesuteikia teisių ar pareigų registruotoms tos pačios lyties partnerystėms ir nesusituokusioms poroms, valstybės narės raginamos apsvarstyti

⁹ Recommendation 1474 (2000) of the Parliamentary Assembly – Situation of gays and lesbians in Council of Europe member states (adopted by the Assembly on 26 September 2000). Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16829&lang=en>> [žiūrėta 2019 m. sausio 17 d.] (11 punkto 3 d. (i)).

¹⁰ Resolution 1547 (2007) of the Parliamentary Assembly – State of human rights and democracy in Europe (adopted by the Assembly on 18 April 2007). Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17531&lang=en>> [žiūrėta 2019 m. sausio 17 d.] (34 punkto 14 d.).

¹¹ Resolution 1728 (2010) of the Parliamentary Assembly – Discrimination on the basis of the sexual orientation and gender identity (adopted by the Assembly on 29 April 2010). Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17853&lang=en>> [žiūrėta 2019 m. sausio 17 d.] (16 straipsnio 9 dalies 1–4 punktai).

¹² Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010). Prieiga per internetą: <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec\(2010\)5&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec(2010)5&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true)> [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.].

galimybę suteikti tos pačios lyties poroms teises ar kitas priemones sprendžiant praktines problemas, susijusias su socialine realybe, kurioje tokios vienos lyties asmenų poros gyvena¹³.

Visgi svarbiausias Europos Tarybos kontekste dokumentas yra 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK, Konvencija)¹⁴. Konvencijos 8 straipsnis garantuoja teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, 12 – teisę į santuoką, o 14 – diskriminacijos draudimą. Nors Konvencijoje nerasime aiškaus reikalavimo valstybėms numatyti vieną ar kitą vienos lyties asmenų šeiminių santykių formą, derėtų nepamiršti EŽTT, imperatyviai aiškinančio Konvenciją, praktikos. Konvencijos 8 ir 12 straipsnių aiškinimas (aktualiausias nagrinėjamam klausimui) bene labiausiai kintantis – jis nuolat plėtojasi kartu su visuomeniniais pokyčiais, taip patvirtindamas, jog Konvencija taikoma remiantis gyvojo instrumento koncepcija.

I.2. EŽTT jurisprudencija

Bylos dėl vienos lyties asmenų šeiminių santykių – gana naujos EŽTT, dauguma jų nagrinėta tik pastarąjį dešimtmetį. Vis dėlto jurisprudencija formuojama nuosekliai ir Teismo pozicija aiškinant EŽTK šiuo aspektu gana aiški¹⁵.

2010 m. *Schalk ir Kopf prieš Austriją*¹⁶ byloje homoseksuali pora siekė įrodyti, kad Austrijos teisė, kuri leido vienos lyties asmenų partnerystes, bet neleido santuokų, prieštaravo EŽTK 12 straipsniui (teisė į santuoką), 14 straipsniui (diskriminacijos draudimas) ir 8 straipsniui (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą). Šioje byloje EŽTT pirmą kartą savo praktikoje konstatavo, kad pastovūs tos pačios lyties asmenų santykiai ginami ne vien privataus gyvenimo, tačiau ir šeimos gyvenimo apsaugos pagrindu (EŽTK 8 straipsnis) lygiai taip pat, kaip ir skirtingų lyčių asmenų santykių atveju. Tačiau EŽTT nesutiko, kad valstybė *privalo* sudaryti sąlygas vienos lyties asmenų santuokoms. Šioje byloje EŽTT laikėsi pozicijos, kad nors Konvencijos 12 straipsnis gali būti taikomas ir vienos lyties porų atžvilgiu, teisė į santuoką tos pačios lyties asmenims saugoma tik jeigu šią teisę įtvirtina nacionaliniai teisės aktai (sprendimo 55 ir 60 punktai). Valstybės turi pareigą užtikrinti teisę į santuoką pagal Konvenciją tik skirtingų lyčių poroms, o tokios teisės suteikimas ir homoseksualioms

¹³ Ten pat, 25 punktas.

¹⁴ Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹⁵ Išsami EŽTT jurisprudencija su tos pačios lyties asmenimis susijusiose bylose pateikiama: European Court of Human Rights. Factsheet – Sexual orientation issues. November 2018. Prieiga per internetą: <https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Sexual_orientation_ENG.pdf> [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.].

¹⁶ 2010 m. birželio 24 d. EŽTT sprendimas byloje *Schalk ir Kopf prieš Austriją* (pareiškimo Nr. 30141/04).

poroms – valstybės pasirinkimas.

Schalk ir Kopf prieš Austriją sprendime EŽTT atkreipė dėmesį, jog nors santuokos instituto atžvilgiu įvyko didelių socialinių pokyčių nuo Konvencijos priėmimo, Europoje bendro sutarimo dėl tos pačios lyties asmenų santuokos nėra (58 punktas). EŽTT patvirtino šią poziciją 2014 m. sprendime *Hämäläinen prieš Suomiją*¹⁷. EŽTT Didžioji kolegija šioje byloje vėlgi pabrėžė, kad Konvencijos 8 ir 12 straipsniai nenustato valstybėms narėms pareigos garantuoti homoseksualioms poroms teisę tuoktis. Ta pati išvada atkartota ir 2016 m. nagrinėtoje byloje *Chapin ir Charpentier prieš Prancūziją*¹⁸ bei 2017 m. *Orlandi prieš Italiją*¹⁹.

EŽTT savo sprendimuose nuosekliai laikėsi pozicijos, kad Konvencija nereikalauja iš valstybių narių suteikti vienos lyties asmenims galimybę sudaryti santuoką, tačiau kiek kitokios pozicijos Teismas laikėsi dėl vienos lyties asmenų partnerystės. Benerišiausi pasikeitimai aiškinant Konvenciją vienos lyties asmenų porų šeiminių santykių aspektu prasidėjo EŽTT priėmus sprendimus 2013 m. *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją*²⁰ bei 2015 m. *Oliari ir kiti prieš Italiją*²¹ bylose.

Vallianatos ir kiti prieš Graikiją byloje ginčas kilo dėl naujai priimto Graikijos teisės akto, kuris numatė civilinės partnerystės galimybę, tačiau riboja ją tos pačios lyties poroms. Įdomu, kad EŽTT Didžioji kolegija šioje byloje atkreipė dėmesį į tai, kad iš devyniolikos ET valstybių narių, kurios numatė registruotos partnerystės galimybę, tik dvi – Lietuva ir Graikija – neįtvirtino galimybės sudaryti partnerystę tos pačios lyties poroms²². EŽTT atmetė Graikijos argumentus, jog tos pačios lyties porų diskriminavimas nesuteikiant šioms teisės sudaryti civilinės partnerystės buvo pateisinamas siekiant teisėtų tikslų. Teismas pažymėjo, kad homoseksualios, kaip ir heteroseksualios, poros užmezga gilius ir ilgalaikius santykius, todėl tos pačios lyties asmenų sąjungų teisinis statusas turi būti prilygintas skirtingos lyties porų statusui.

¹⁷ 2014 m. liepos 16 d. EŽTT sprendimas byloje *Hämäläinen prieš Suomiją* (pareiškimo Nr. 37359/09).

¹⁸ 2016 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimas byloje *Chapin ir Charpentier prieš Prancūziją* (pareiškimo Nr. 40183/07).

¹⁹ 2017 m. gruodžio 14 d. EŽTT sprendimas byloje *Orlandi ir kiti prieš Italiją* (pareiškimo Nr. 26431/12).

²⁰ 2013 m. lapkričio 7 d. EŽTT sprendimas byloje *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* (pareiškimų Nr. 29381/09 ir 32684/09).

²¹ 2015 m. liepos 21 d. EŽTT sprendimas byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją* (pareiškimų Nr. 18766/11 ir 36030/11).

²² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.229 straipsnis. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

EŽTT konstatavo, kad Graikija pažeidė EŽTK 8 ir 14 straipsnius²³.

Homoseksualių šeimų gyvenimo apsaugos tema toliau plėtota garsiojoje 2015 m. byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją*²⁴. Ši byla – pirmoji EŽTT byla, kurioje teisinio pagrindo numatymas socialinei ir teisinei homoseksualių porų apsaugai buvo įvardintas kaip pozityvi Europos Tarybos valstybių narių pareiga.

Pareiškėjai *Oliari* byloje buvo trys tos pačios lyties poros iš Italijos. Jos kreipėsi į EŽTT tvirtindamos, kad, Italijai nesuteikiant galimybės tos pačios lyties asmenims formalizuoti savo santykių, buvo pažeisti EŽTK 8 (teisė į privatų ir šeimos gyvenimo gerbimą), 12 (teisė į santuoką) ir 14 (diskriminacijos draudimas) straipsniai. Atkreiptinas dėmesys, kad tuometinė Italijos teisė neleido nei vienos lyties asmenų santuokų, nei partnerystės.

Plačiai įvertinęs situaciją, EŽTT pripažino, kad vienos lyties asmenys, lygiai taip pat kaip ir heteroseksualios poros, gali sukurti stabilius, įpareigojančius santykius. Atitinkamai, Teismo nuomone, tokios poros yra panašioje padėtyje kaip ir skirtingų lyčių poros, kiek tai susiję su tokių porų santykių teisiniu pripažinimu ir jų santykių apsauga²⁵. EŽTT pažymėjo, kad Italijoje pareiškėjams nebuvo suteikta teisė susituokti, sudaryti civilinę sąjungą ar registruotą partnerystę – tai, kas užtikrintų jų santykių pripažinimą ir garantuotų tam tikras teises, kurias turi pastovius ir įsipareigojimais grindžiamus santykius palaikančios poros. Remdamasis šiais argumentais EŽTT konstatavo, kad Italijos Respublika, tos pačios lyties asmenų poroms nesuteikdama jokios formos teisinio pripažinimo, pažeidė EŽTK įsipareigojimus. EŽTT taip pat pabrėžė, kad šalyse, kuriose tos pačios lyties poroms nesuteikta teisė į santuoką, tinkamiausias būdas teisiškai pripažinti tos pačios lyties asmenų santykius būtų civilinė sąjunga arba registruota partnerystė.

Atkreiptinas dėmesys į keletą specifinių EŽTT argumentų *Oliari* sprendime. Pirma, EŽTT pabrėžė, kad ET valstybėse narėse (tuo metu 24 iš 47 ET valstybių narių) bei kitose pasaulio šalyse pastebima tendencija teisiškai įtvirtinti tos pačios lyties porų santykius. Antra, EŽTT atkreipė dėmesį į Italijos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją dėl homoseksualių porų šeimos gyvenimo apsaugos ir pripažinimo (kurioje taip pat teigiama, kad būtina sureguliuoti tos pačios lyties asmenų teisinius santykius) bei palankias Italijos visuomenės nuostatas šiuo klausimu. Toks EŽTT atliktas Italijos teisinio reguliavimo susiejimas su Italijos aukščiausių teismų bei

²³ Teismas taip pat nurodė, kad partnerystės galimybės suteikimas tos pačios lyties asmenų poroms leistų joms išspręsti nuosavybės, turtinius ir paveldėjimo klausimus ne kaip atskiriems fiziniams asmenims įprastų civilinių sutarčių prasme, be to, valstybė oficialiai pripažintų šių asmenų santykius.

²⁴ 2015 m. liepos 21 d. EŽTT sprendimas byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją* (pareiškimų Nr. 18766/11 ir 36030/11).

²⁵ *Ibid.*, 165 punktas.

visuomenės pozicija kelia klausimą, ar šio sprendimo išvados taikytinos išimtinai Italijai, ar galėtų būti išplėstos ir valstybėms, kuriose nacionaliniai teismai nėra pasisakę dėl poreikio numatyti tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių teisinį pripažinimą, o visuomenės nuomonė nėra tokia palanki kaip Italijoje²⁶.

Šiame kontekste reikėtų atkreipti dėmesį į *Vallianatos* ir *Oliari* bylų skirtumą. *Vallianatos* atveju Graikija numatė partnerystės galimybę, tačiau tik heteroseksualioms poroms. Remiantis *Vallianatos* bylos logika, pozityvus valstybės įsipareigojimas pasireiškia, kai valstybė nusprendžia veikti – daliai visuomenės sudaryti galimybę ne tik santuokai (kuri, kaip minėta, EŽTT teigimu, gali būti apribota), bet ir partnerystei. Tokiais atvejais valstybei atsiranda pareiga nediskriminuoti ir homoseksualioms poroms numatyti analogiškas teises kaip ir heteroseksualioms. *Oliari* situacijoje Italija nenumatė partnerystės galimybės niekam – nei heteroseksualioms, nei homoseksualioms poroms. Todėl *Oliari* logika kiek kitokia nei *Vallianatos* byloje – remiantis *Oliari* bylos argumentacija, net jei valstybė nesiima jokių veiksmų, pozityvi pareiga vis tiek gali atsirasti. Matyti, jog tokia pareiga visų pirma gali kilti esant specifinėms teisinėms ir socialinėms aplinkybėms – nacionaliniams aukščiausios grandies teismams identifikuojant teisinę spragą ir skatinant įstatymų leidėją veikti²⁷ bei esant palankiai visuomenės nuomonei aptariamam klausimui²⁸. Taigi itin svarbus tampa ryšys tarp teisinio reguliavimo ir socialinės realybės bei įstatymo leidėjo pareigos reaguoti į socialinius pokyčius²⁹.

I.3. Iš Europos Sąjungos teisės kylantys reikalavimai

Kaip ir ET kontekste, pagal ES teisę ES valstybės narės taip pat nėra tiesiogiai

²⁶ Žr., pvz., *Zago G. Oliari and Others v. Italy: a stepping stone towards full legal recognition of same-sex relationships in Europe* // Strasbourg Observers, 2015-09-16. Prieiga per internetą: <<https://strasbourgobservers.com/2015/09/16/oliari-and-others-v-italy-a-stepping-stone-towards-full-legal-recognition-of-same-sex-relationships-in-europe/>> [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.]; *Marzano V. J. Oliari and the European Court of Human Rights: Where the Court Failed* // 29 Pace International Law Review 250 (2017). Prieiga per internetą: <<http://digitalcommons.pace.edu/pilr/vol29/iss1/4>> [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.]; *Ragone S., Volpe V. An Emerging Right to a 'Gay' Family Life? The Case Oliari v. Italy in a Comparative Perspective* // German Law Journal, 2016, Vol. 17, No. 3/2016, p. 451–486.

²⁷ Žr. 1.4 skyrių toliau.

²⁸ Byloje buvo pateikta statistika, patvirtinanti, kad didelė Italijos visuomenės dalis pasisako už tai, kad būtų sureguliuoti tos pačios lyties asmenų šeiminiai santykiai.

²⁹ Taip pat žr. *Marzano V. J. Oliari and the European Court of Human Rights: Where the Court Failed* // 29 Pace International Law Review 250, 2017. Prieiga per internetą: <<http://digitalcommons.pace.edu/pilr/vol29/iss1/4>> [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.]; ir *Bamforth N. Same-sex marriages and civil or registered partnerships* // *Stark B., Heaton J.* Routledge Handbook of International Family Law. Routledge, 2019.

įpareigojamos numatyti tos pačios lyties asmenų santuokas³⁰. ES teisė nereikalauja ir partnerystės numatymo.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija³¹ nenurodo, kad santuokos ar partnerystės institutas turėtų būti išplėstas vienos lyties asmenims. Chartijos 9 straipsnis pažymi, kad teisė tuoktis ir kurti šeimą garantuojama „pagal šios teisės įgyvendinimą reguliuojančius nacionalinius įstatymus“. Su pagrindinių teisių chartija susijusiuose išaiškinimuose³², Chartijos 9 straipsnio (Teisė tuoktis ir kurti šeimą) komentare pabrėžiama, kad „šiam straipsnyje nedraudžiamas ir neįvedamas vedybinio statuso suteikimas tos pačios lyties žmonių sąjungai“. Taigi, kaip nurodė ESTT *Römer* byloje³³, „dabartiniame Sąjungos teisės plėtros etape asmenų civilinės būklės reglamentavimas yra valstybių narių kompetencija“.

I.4. Valstybių narių praktika

Vertinant ES valstybių praktiką pripažįstant tos pačios lyties asmenų sąjungas, pažymėtina, kad aukščiau aptarti EŽTT sprendimai tiesiogiai veikė ES valstybių sprendimus imtis veiksmų šioje srityje. Svarbų vaidmenį šiuo klausimu atliko tiek nacionalinė įstatymų leidžiamoji, tiek ir teisminė valdžia (nacionaliniai konstituciniai ar aukščiausi teismai). Įdomus ir šių valdžių tarpusavio dialogas šiuo politiškai jautriu klausimu.

Kaip ir EŽTT jurisprudencija, nurodanti, kad EŽTK nereikalauja užtikrinti santuokos homoseksualioms poroms, nacionalinių konstitucinių ar aukščiausio lygmens teismų jurisprudencija taip pat neretai laikosi pozicijos, kad valstybės neturi konstitucinės pareigos užtikrinti tos pačios lyties asmenims santuokos instituto. Bylos dažniausiai kyla aiškinant civilinio kodekso nuostatas ir pareiškėjams siekiant įrodyti, kad konstituciniai diskriminacijos draudimo ir kiti principai lemia, kad turėtų būti leidžiamos ir homoseksualių asmenų santuokos. Visgi konstituciniai teismai su tokia interpretacija neretai nesutinka ir teisminės teisėkūros imtis atsisako (sprendimai Portugalijos, Italijos, Prancūzijos teismuose)³⁴. Tačiau rasime ir priešingų pavyzdžių. 2017 m. gruodį Austrijos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo³⁵,

³⁰ 2016 m. lapkričio 24 d. ESTT sprendimas *Parris*, C-443/15, EU:C:2016:897.

³¹ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // OJ, Nr. 2012/C 326/02.

³² Su pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai // OL 2007 C 303, p. 17.

³³ 2011 m. gegužės 10 d. ESTT sprendimas byloje *Römer*, C-147/08, EU:C:2011:286 (38 punktas).

³⁴ Žr., pvz., 2009 m. liepos 9 d. Portugalijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 359/2009; 2010 m. balandžio 14 d. Italijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 138/2010; 2011 m. sausio 28 d. Prancūzijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 2010-92.

³⁵ 2017 m. gruodžio 4 d. Austrijos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. G 258-259/2017-9.

kad Austrijos civilinio kodekso nuostatos, kuriose numatyta, kad santuoka sudaroma tarp skirtingos lyties asmenų, nesuderinamos su lygiateisiškumo principu ir diskriminavimo draudimu ir prieštarauja Austrijos Konstitucijai. Teismo sprendimu, nuo 2019 m. sausio 1 d. minėtos Civilinio kodekso nuostatos turi būti aiškinamos ir taikomos vienodai tiek vienos lyties, tiek skirtingų lyčių poroms, analogiška pozicija išreikšta ir dėl registruotos civilinės partnerystės³⁶.

Kita vertus, jei Konstitucija aiškiai nenurodo, kad santuoka yra vyro ir moters sąjunga, bene visuomet teisminė valdžia pritaria, kad įstatymų leidėjas turi teisę pakeisti nacionalinius teisės aktus ir numatyti santuoką vienos lyties asmenims. Pavyzdžiui, Portugalijos Parlamentui pakeitus Civilinio kodekso nuostatą, kurioje buvo nurodyta, kad santuoka galima tarp vyro ir moters (į tekstą įtraukiant formulotę „tarp dviejų individų“), buvo inicijuota byla Konstituciniame Teisme, ginčijant tokio pakeitimo konstitucingumą. Teismas patvirtino, kad Parlamentas, kuriam Konstitucijoje priskirti įgaliojimai reguliuoti santuokos tvarką, turi galią taip keisti santuokos sampratą³⁷. Panašios išvados priėjo ir Prancūzijos Konstitucinis Teismas pabrėždamas, kad Prancūzijos Parlamentas turėjo diskreciją nustatyti santuokos sąlygas, taigi ir sulyginti heteroseksualias ir homoseksualias poras³⁸.

Be to, teisminė valdžia neretai skatina parlamentus priimti teisės aktus, leidžiančius vienos lyties asmenų partnerystę ar civilinę sąjungą. Nors iniciatyva neretai ateina iš nacionalinių teismų, šie paprastai nesiima teisminės teisėkūros, bet nurodo, kad būtini teisės aktų pakeitimai. Kalbant apie Italiją, prieš kurią buvo priimtas *Oliari* sprendimas, paminėtina, kad kur kas anksčiau, dar iki šios garsios EŽTT bylos, 2010 m. balandžio 14 d. Italijos Konstitucinis Teismas priėmė sprendimą Nr. 138/2010. Šiame sprendime Konstitucinis Teismas nurodė, kad Italijos teisė santuokos institutą aiškiai numato skirtingos lyties poroms. Visgi buvo sutikta su žemesnių teismų išreikšta mintimi, kad negalima ignoruoti greitos paskutiniais dešimtmečiais vykstančios visuomenės ir jos papročių transformacijos, kuri liudija, kad baigiasi tradicinės šeimos monopolis ir paraleliai spontaniškai kuriasi skirtingos, kad ir nedažnos, gyvenimo kartu formos, kurioms reikalinga apsauga, kurios įkvėptos tradicinio modelio ir kurios siekia būti pripažintos ir reguliuojamos. Nauji poreikiai,

³⁶ Verfassungsgerichtshof öffnet Ehe für gleichgeschlechtliche Paare. Wiener Zeitung, 2017-12-05. Prieiga per internetą: <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/oesterreich/politik/933213_Verfassungsgerichtshof-oeffnet-Ehe-fuer-gleichgeschlechtliche-Paare.html> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.].

³⁷ 2010 m. balandžio 8 d. Portugalijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 121/2010. Taip pat žr.: 2012 m. lapkričio 6 d. Ispanijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 198/2012. Įdomu pastebėti, kad kaip ir *Oliari* sprendime, Ispanijos teismas, be kita ko, nurodė didelį visuomenės pritarimą homoseksualių santuokoms.

³⁸ 2013 m. gegužės 17 d. Prancūzijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 2013-669.

susiję su kultūros ir civilizacijos evoliucija, reikalauja teisinės apsaugos, o tai skatina atidžiau pažvelgti į tradicinę konstitucinių principų interpretaciją. Konstitucinio Teismo nuomone, jis šios spragos užpildyti negali – tam reikalingi teisėkūriniai Parlamento veiksmai³⁹.

Vis dėlto Italijoje Parlamento veiksmų teko palaukti – juos paskatino EŽTT. Tik 2016 m., po EŽTT sprendimo *Oliari* byloje, Italija pakeitė savo teisę ir numatė vienos lyties asmenų civilinę sąjungą (it. *unione civile*)⁴⁰. Analogiška situacija ir Graikijoje. Atsižvelgdamas į EŽTT sprendimą *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją*, Graikijos Parlamentas 2015 m. pabaigoje priėmė įstatymą, įteisinantį tos pačios lyties partnerystę⁴¹.

II. DĖL PAREIGOS PRIPAŽINTI KITOSE VALSTYBĖSE SUDARYTAS TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ SANTUOKAS IR/AR PARTNERYSTES

Kaip minėta, šiuo metu vis dar nėra „europinio konsensuso“ dėl tos pačios lyties asmenų santuokų, o dalis Centrinės ir Rytų Europos valstybių, įskaitant Lietuvą, neleidžia ir tos pačios lyties asmenų partnerysčių ar civilinių sąjungų. Nenuostabu, kad šios valstybės nenoriai pripažįsta vienos lyties asmenų santuokas ar partnerystes, sudarytas kitose šalyse. Vis dėlto pastaraisiais metais situacija Europoje kinta: ypač svarbų indėlį šioje srityje atliko naujusia EŽTT ir ESTT jurisprudencija.

II.1. EŽTT jurisprudencija

Šiame kontekste svarbus 2017 m. EŽTT sprendimas *Orlandi ir kiti prieš Italiją*⁴² dėl atsisakymo registruoti tos pačios lyties santuokas, sudarytas užsienyje. Pažymėtina, kad šis sprendimas daugeliu aspektų atkartoja jau aptartą *Oliari* sprendimą.

Orlandi byloje tos pačios lyties poros, sudariusios santuokas užsienyje, siekė, kad jų

³⁹ 2010 m. balandžio 14 d. Italijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 138/2010. Plačiau šis sprendimas analizuojamas: *Ragone S., Volpe V.* An Emerging Right to a ‘Gay’ Family Life? The Case *Oliari* v. Italy in a Comparative Perspective // *German Law Journal*, 2016, Vol. 17, No. 3, p. 451–486.

⁴⁰ 2016 m. gegužės 20 d. Italijos įstatymas Nr. 76. Plačiau žr. *Cipriani N.* *Unioni Civili: Same-Sex Partnerships Law in Italy* // *The Italian Law Journal*, 2017, Vol 03 - No. 02. Prieiga per internetą: <<http://theitalianlawjournal.it/data/uploads/3-italj-2-2017/pdf-singoli/343-cipriani.pdf>> [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.].

⁴¹ Hellenic Republic General Secretariat for Media and Communication. Greek News Agenda. Civil Partnership Rights for All. Prieiga per internetą: <<http://www.greeknewsagenda.gr/index.php/topics/politics-polity/5775-civil-partnership-rights-for-all>> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.].

⁴² 2017 m. gruodžio 14 d. EŽTT sprendimas byloje *Orlandi ir kiti prieš Italiją* (pareiškimo Nr. 26431/12).

santuokos būtų įregistruotos ir Italijoje. Vis dėlto buvo atsisakyta argumentuojant, kad pagal Italijos teisę neleidžiamos santuokos tarp tos pačios lyties asmenų. Byla pasiekė EŽTT.

Orlandi sprendime EŽTT vėlgi atkartoję, kad Europoje nėra sutarimo dėl tos pačios lyties asmenų santuokų. Taip pat nėra sutarimo dėl užsienyje sudarytų santuokų registravimo. Atitinkamai valstybėms turi būti suteikta plati vertinimo laisvė sprendžiant, ar registruoti kaip santuokas tokias užsienyje sudarytas vienos lyties porų santuokas. Teismas iš esmės pritarė Italijos išsakytiems argumentams, kad, atsisakydama registruoti užsienyje sudarytas tokio tipo santuokas, valstybė turi galimybę apriboti nacionalinių įstatymų vengimą. Vis dėlto, pažymėjo EŽTT, atsisakant registruoti pareiškėjų santuoką bet kokia forma, pareiškėjai buvo palikti teisiniame vakuume ir nebuvo atsižvelgta į situacijos socialinę realybę⁴³.

EŽTT konstatavo, kad valstybė negalėjo pagrįstai neatsižvelgti į pareiškėjų situaciją, kuri atitinka šeimos gyvenimą pagal EŽTK 8 straipsnį, nepasiūlydama jiems jokių jų santykių apsaugos būdų. Neužtikrindama pareiškėjams galimybės pasinaudoti specifiniu teisiniu reglamentavimu, nustatančiu tos pačios lyties santuokų pripažinimą ir apsaugą, valstybė pažeidė teisingą pusiausvyrą tarp konkuruojančių interesų⁴⁴.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į kiek anksčiau, 2016 m., priimtus sprendimus byloje *Pajić prieš Kroatiją*⁴⁵ bei *Taddeucci ir McCall prieš Italiją*⁴⁶, susijusiose su vienos lyties asmenų šeiminių santykių pripažinimo leidimo gyventi šalyje išdavimo tikslais.

Pajić prieš Kroatiją byla susijusi su Bosnijos ir Hercegovinos piliete, kuriai buvo atsisakyta išduoti leidimą gyventi Kroatijoje šeimos susijungimo pagrindu su tos pačios lyties partnere. Pora nebuvo susituokusi ar sudariusi partnerystės sutarties. Nacionalinė teisė nenumatė šeimos susijungimo galimybės, kai porą sudarė du tos pačios lyties asmenys, nors heteroseksuali pora, esanti analogiškoje situacijoje, tokią

⁴³ Byla buvo pradėta 2012 m. 2017 m. Italijos teisės aktai buvo pakeisti ir šiuo metu vienos lyties asmenų užsienyje sudaryta santuoka Italijoje registruojama kaip civilinė sąjunga. Taip pat žr. 2018 m. gegužės 14 d. Italijos Aukščiausiojo Teismo (*Corte di Cassazione*) sprendimas Nr. 11696. Plačiau žr. *Winkler M. M. 'A Case with Peculiarities': Mixed Same-Sex Marriages Before the Supreme Court // The Italian Law Journal, 2018, Vol. 4, No. 1. Prieiga per internetą: <<http://theitalianlawjournal.it/data/uploads/4-italj-1-2018/pdf-singoli/14-winkler.pdf>> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.]*.

⁴⁴ Pastebėtina, kad, priešingai nei *Oliari* byloje, *Orlandi* sprendime neminima palanki visuomenės nuomonė ar nacionaliniai teismų sprendimai, kurie liudytų, kad šalyje plačiai pritariama vienos lyties asmenų santykių teisiniam reguliavimui. Sudėtinga atsakyti, ar taip yra todėl, kad ši byla vėlgi yra prieš Italiją, ar todėl, kad šie argumentai nėra svertiniai.

⁴⁵ 2016 m. vasario 23 d. EŽTT sprendimas byloje *Pajić prieš Kroatiją* (pareiškimo Nr. 68453/13).

⁴⁶ 2016 m. rugsėjo 30 d. EŽTT sprendimas byloje *Taddeucci ir McCall prieš Italiją* (pareiškimo Nr. 51362/09).

teisę turėjo. EŽTT pažymėjo, kad daug šalių suteikė vienos lyties poroms teisinį pripažinimą, ES teisė taip pat atspindi didėjančią tendenciją vienos lyties poras priskirti prie „šėimos“ sąvokos. Atsižvelgiant į tokią evoliuciją, EŽTT nuomone, būtų dirbtina laikytis nuomonės, kad vienos lyties asmenys neturi teisės į „šėimos gyvenimą“ Konvencijos 8 straipsnio prasme. Atitinkamai EŽTT pripažino, kad vienos lyties asmenų poros, gyvenančios stabilioje *de facto* partnerystėje, priskiriamos „šėimos gyvenimo“ sąvokai lygiai taip pat kaip tokioje pat situacijoje esančios skirtingos lyties asmenų poros. Nustatę, kad ši pora buvo analogiškoje situacijoje kaip heteroseksualios poros ir esamas ribojimas nepateisinamas (diskriminavimo dėl seksualinės orientacijos pateisinimui reikalingos įtikinamos ir itin svarios priežastys), EŽTT konstatavo Konvencijos 14 kartu su 8 straipsniu pažeidimą.

Taddeucci ir McCall prieš Italiją byloje Italijos institucijos atsisakė išduoti leidimą gyventi Italijoje šėimos pagrindu homoseksualios poros asmeniui argumentuodami, kad jis negali būti laikomas „šėimos nariu“. Taddeucci, Italijos pilietis, ir McCall'as, Naujosios Zelandijos pilietis, buvo pora nuo 1999 m. 2003 m. gruodį pora nusprendė persikelti į Italiją. Iš pradžių McCall'as gavo laikiną leidimą gyventi šalyje kaip studentas, vėliau, 2005 m., kreipėsi dėl leidimo gyventi šalyje argumentuodamas, kad jis yra Italijos piliečio šėimos narys. Prašymas buvo atmestas ir pora pradėjo bylinėjimosi procesą. Bylai pasiekus Italijos Konstitucinį Teismą, šis nurodė, kad nėra pagrindo išduoti leidimą gyventi šėimos susijungimo pagrindu, be to, šiuo atveju nėra diskriminacijos – formaliai savo santykių neįteisinusi heteroseksuali pora pagal Italijos teisę taip pat negalėtų gauti leidimo gyventi šėimos susijungimo pagrindu. Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad Direktyva 2004/38/EB šiuo atveju netaikytina, nes situacija buvo susijusi su Italijos piliečiu, gyvenančiu Italijoje. 2009 m. pora pateikė paraišką EŽTT. Tais pačiais metais pora persikėlė gyventi į Nyderlandus, kuriuose susituokė.

EŽTT pirmiausia sprendė, ar šiuo atveju panašios situacijos vertinamos skirtingai. EŽTT atkreipė dėmesį, kad, kaip nurodė Italijos Konstitucinis Teismas, formaliai tiesioginės diskriminacijos iš tiesų nėra – tiek nesusituokusios heteroseksualios, tiek nesusituokusios homoseksualios poros pagal Italijos teisę neturi pagrindo prašymo dėl leidimo gyventi Italijoje grįsti šėimos susijungimu, nes laikoma, kad tokiu atveju „šėimos“ nėra.

Vis dėlto šioje byloje EŽTT žengė toliau pabrėždamas, kad diskriminacija gali būti nustatyta ir tuomet, kai vienodai vertinamos iš esmės skirtingos situacijos. EŽTT laikėsi pozicijos, kad savo santykių neformalizavusios homoseksualios poros, kaip Taddeucci ir McCall'o, situacija negali būti sulyginama su analogiška heteroseksualių porų situacija: priešingai nei skirtingų lyčių asmenų pora, jie negalėjo susituokti ar įregistruoti partnerystės (tuo metu vienos lyties asmenų partnerystė Italijoje dar nebuvo galima). Toks reglamentavimas, kai homoseksualių asmenų santuoka ir

partnerystė negalima, o santuoka ar partnerystė būtina siekiant leidimo gyventi šeimos susijungimo pagrindu, tik homoseksualioms poroms buvo neperžengiama kliūtis (heteroseksualios poros turėjo galimybę savo santykius formalizuoti).

Be to, EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad pora turėjo „nesusituokusios poros statusą“ Naujojoje Zelandijoje, o galiausiai pora susituokė Nyderlanduose, todėl jų situacija juo labiau negali būti sulyginama su heteroseksualios poros, kuri dėl vienu ar kitu priežasčių vengia formalizuoti savo santykius, situacija. Taigi valstybinės institucijos ir nacionaliniai teismai, griežtai aiškindami „šeimos nario“ sampratą, tinkamai neatsižvelgė į pareiškėjo situaciją.

Remdamasis šiais argumentais, EŽTT nurodė, kad leidimų gyventi šeimos nariams kontekste pareiškėjų situacija buvo vertinama taip pat kaip porų, kurių situacija iš esmės skirtinga (kaip heteroseksualių porų, kurios yra pasirinkusios savo santykių teisiškai neformalizuoti). EŽTT konstatavo Konvencijos 14 kartu su 8 straipsniu pažeidimą.

II.2. Iš Europos Sąjungos teisės kylantys reikalavimai

Kaip aptarta, ES nereikalauja iš valstybių sudaryti galimybę vienos lyties asmenims susituokti ar sudaryti partnerystę. Vis dėlto tam tikromis aplinkybėmis ES teisė reikalauja pripažinti užsienyje sudarytas vienos lyties asmenų sąjungas. Pažymėtina, kad iš esmės tai atvejai, kai tos pačios lyties asmenų sąjungos buvo sudarytos ar tęsėsi vienam iš poros (ES piliečiui) įgyvendinant laisvo asmenų judėjimo ES teisę⁴⁷.

Vienos lyties asmenų santuokų ir partnerysčių pripažinimo klausimas itin dažnai iškyla migraciją reguliuojančių teisės aktų kontekste, ypač kai kyla klausimas dėl leidimo gyventi valstybėje narėje suteikimo šeimos susijungimo pagrindu. Šiuo aspektu itin reikšmingos Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2004/38/EB⁴⁸, kuri įtvirtina vieną pamatinių ES principų – ES piliečių ir jų šeimos narių teisę laisvai

⁴⁷ ES teisė orientuota į mobilių ES piliečių teisių apsaugą: teisės, kylančios iš fundamentalaus laisvo asmenų judėjimo principo, taikomos, kai ES pilietis gyvena ne savo pilietybės valstybėje narėje arba kai ES pilietis gyvena savo pilietybės valstybėje, bet anksčiau yra pasinaudojęs teise laisvai judėti ES. Jei ES pilietis nesinaudojo ES laisvo asmenų judėjimo teise, t. y. visą savo gyvenimą (neskaitant trumpų kelionių) gyveno ir dirbo savo kilmės šalyje ar trečiojoje valstybėje, jo teisinis statusas nepapildomas dalimi iš ES teisės kylančių teisių. Žr., pvz., ESTT *Singh* (C-370/90), *Carpenter* (C-60/00), *Metock* (C-127/08) ir *McCarthy* (434/09) bylas.

⁴⁸ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti Direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB, tekstas svarbus EEE // OJ L 158, 30.4.2004, p. 77–123.

judėti ir gyventi kitoje ES šalyje, nuostatos⁴⁹.

Būtent šios direktyvos nuostatų aiškinimas ir taikymas tos pačios lyties porų atžvilgiu buvo vienas pagrindinių tyrimo objektų 2018 m. ESTT išspręstoje *Coman ir kt.* (C-673/16) byloje⁵⁰. Prejudicinį kreipimąsi šioje byloje pateikė Rumunijos Konstitucinis Teismas.

Ginčas kilo Rumunijos kompetentingoms institucijoms atsisakius išduoti leidimą gyventi Rumunijos piliečio tos pačios lyties sutuoktiniui. 2010 m. gyvendamas ir dirbdamas Belgijoje (taigi tuo metu, kai naudojosi ES laisvo asmenų judėjimo teise) rumunas susituokė su amerikiečiu pagal Belgijos teisę. Darbo santykiams Belgijoje nutrūkus, pora siekė persikelti gyventi į Rumuniją. Vis dėlto, nors Rumunijos Konstitucija tiesiogiai vienos lyties asmenų santuokų nedraudžia, toks draudimas numatomas Civiliniame kodekse ir kituose teisės aktuose. Nacionalinėms institucijoms atsisakius išduoti leidimą gyventi, pora pradėjo procesą teisme ir byla pasiekė Rumunijos Konstitucinį Teismą, kuris iškėlė klausimą ESTT dėl Direktyvos 2004/38/EB tinkamo taikymo. Konkrečiai, Konstitucinis Teismas paprašė ESTT išaiškinti, ar Direktyvos 2004/38/EB 2 straipsnio 2 dalies a punkte nurodyta sąvoka „sutuoktinis“, atsižvelgiant į Chartijos 7, 9, 21 ir 45 straipsnius, apima ir Europos Sąjungos piliečio tos pačios lyties sutuoktinį ne valstybės narės pilietį, su kuriuo pilietis teisėtai susituokė pagal kitos valstybės narės, nei priimančioji, teisę.

ESTT priminė, kad valstybės narės pilietis, kuris pasinaudojo teise laisvai judėti ir apsigyventi kitoje nei savo kilmės ES valstybėje narėje, gali remtis jam, kaip Sąjungos piliečiui, priklausančiomis teisėmis, be kita ko, numatytomis Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo 21 straipsnio 1 dalyje, taip pat savo kilmės valstybės narės atžvilgiu. Šia nuostata valstybių narių piliečiams pripažįstamos teisės apima teisę gyventi įprastą šeimos gyvenimą kartu su savo šeimos nariais tiek priimančiojoje valstybėje narėje, tiek savo pilietybės valstybėje narėje grįžus iš pirmosios valstybės narės.

ESTT priminė, kad Direktyvos 2004/38/EB vartojama sąvoka „sutuoktinis“ apibrėžia asmenį, sudariusį santuoką su kitu asmeniu, ir – tai labai svarbu – pažymėjo, kad ši sąvoka yra neutrali lyties atžvilgiu ir gali apimti tos pačios lyties, kaip ir atitinkamas Sąjungos pilietis, sutuoktinį. Teismas atkreipė dėmesį, kad kai norima partnerį, su kuriuo Sąjungos pilietis užregistravo partnerystę pagal valstybės narės teisės aktus, pripažinti „šeimos nariu“, Direktyvos nuostatos teikia nuorodą į valsty-

⁴⁹ Direktyvos 3 straipsnio 2 dalyje valstybėms narėms numatoma pareiga palengvinti galimybę įvažiuoti ir gyventi šalyje ir kitiems asmenims nei sutuoktiniui – partneriams, su kuriais Sąjungos pilietis palaiko ilgalaikius santykius, jei jie tinkamai patvirtinami, ar kitiems šeimos nariams, jei jie yra Sąjungos piliečio išlaikomi ar veda bendrą namų ūkį, ar dėl sveikatos būklės jiems yra reikalinga asmeninė Sąjungos piliečio priežiūra.

⁵⁰ 2018 m. birželio 5 d. ESTT sprendimas *Relu Adrian Coman ir kt.*, C-673/16, ECLI:EU:C:2018:385.

bės narės, į kurią šis pilietis ketina vykti ar kurioje ketina apsigyventi, teisės aktuose įtvirtintas sąlygas; tačiau nėra tokios nuorodos, kai kalbama apie „sutuoktinį“. Iš to matyti, sprendė Teismas, kad valstybė narė negali remtis savo nacionaline teise, kai, sprendama klausimą dėl trečiosios šalies piliečio išvestinės teisės apsigyventi, savo teritorijoje nepripažįsta kitoje valstybėje narėje pagal jos teisę šio asmens sudarytos santuokos su tos pačios lyties Sąjungos piliečiu.

Išvengdamas galimų kilti neaiškumų, Teismas pabrėžė, kad valstybės narės gali laisvai leisti arba neleisti tos pačios lyties asmenų santuokas. Vis dėlto valstybės narės privalo laikytis ES teisės, o būtent ES piliečiams pripažintos laisvės judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje. Teismas nurodė, kad valstybės narės valdžios institucijų atsisakymas, kalbant tik apie išvestinės teisės gyventi šalyje trečiosios šalies piliečiui suteikimą, pripažinti minėto piliečio kitoje valstybėje narėje gyvenant teisėtai sudarytą santuoką su tos pačios lyties ES piliečiu gali sudaryti kliūčių šiam ES piliečiui naudotis teise laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje. Toks atsisakymas lemtų tai, kad iš ES piliečio būtų atimta galimybė kartu su sutuoktiniu grįžti į jo pilietybės valstybę narę.

Kaip įvardijo prof. Steve'as Peers'as, – meilė nugalėjo ESTT ir Teismas konstatavo, kad vienos lyties šeiminiai santykiai turi būti pripažįstami laisvo asmenų judėjimo kontekste⁵¹. Teismas nurodė, kad ES valstybės narės negali riboti ES piliečio apsigyvenimo laisvės atsisakydamos jo tos pačios lyties sutuoktiniui suteikti išvestinę teisę apsigyventi šalies teritorijoje. ESTT taip pat pažymėjo, kad pareiga ribotai pripažinti vienos lyties asmenų santuokas, kalbant tik apie trečiosios šalies piliečio išvestinę teisę gyventi šalyje, nepažeidžia atitinkamos valstybės narės nacionalinio savitumo ir nekelia grėsmės viešajai tvarkai.

II.3. Valstybių narių praktika – Rumunijos ir Lietuvos Konstitucinių Teismų bylos

ESTT sprendimas *Coman* byloje iš esmės išsprendė neaiškumą dėl tos pačios lyties asmenų santuokų pripažinimo leidimų gyventi ES šalyse tikslais. Tai patvirtina po *Coman* priimti Rumunijos ir Lietuvos Konstitucinių Teismų sprendimai.

Pirmasis buvo 2018 m. rugsėjo 27 d. priimtas Rumunijos Konstitucinio Teismo sprendimas⁵². Šis sprendimas – tiesioginė *Coman* bylos tąsa nacionaliniame teisme. Po ESTT sprendimo Rumunijos teismui nebuvo itin daug pasirinkimo, kaip tik vadovautis ESTT išaiškinimu. Teismas pripažino, kad tos pačios lyties Rumunijos

⁵¹ Peers S. Love wins in the CJEU: Same Sex Marriages and EU free movement law // EU Law Analysis, 2018-06-05. Prieiga per internetą: <<https://eulawanalysis.blogspot.com/2018/06/love-wins-in-cjeu-same-sex-marriages.html>> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.].

⁵² 2018 m. rugsėjo 27 d. Rumunijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 534.

piliečio sutuoktiniui turi būti suteiktas leidimas gyventi Rumunijoje, nors šalis ir nepripažįsta vienos lyties santuokų ar partnerystės bendrąja civilinės teisės prasme.

Įdomu tai, kad sprendimas suformuluotas plačiau ir mini ne tik migracijos klausimus. Teismas nurodė, kad tos pačios lyties porų šeimos gyvenimas yra saugomas Rumunijos Konstitucijos bei kad tokioms poroms, gyvenančioms palaikant stabilius santykius, teisės aktų numatytu laiku ir tvarka turėtų būti suteikiamas jų teisių ir pareigų teisinis pripažinimas. Tokio sprendimo tekste galima išvelgti ir raginimą pripažinti tos pačios lyties asmenų civilinę partnerystę Rumunijoje⁵³.

Sudėtingų klausimų dėl tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių pripažinimo neišvengė ir Lietuvos teismai. Šiame kontekste aptartinas naujausias, 2019 m. sausio mėnesį priimtas, Lietuvos Konstitucinio Teismo (toliau – LRKT) nutarimas⁵⁴. Pabrėžtina, kad šioje byloje, kaip ir Rumunijos *Coman* byloje, buvo sprendžiamas tos pačios lyties sutuoktinio (partnerio) pripažinimo šeimos nariu klausimas tik ribotoje – migracijos teisės – srityje, joje nebuvo nagrinėjami klausimai dėl tos pačios lyties asmenų santuokos (partnerystės) pripažinimo civiline teisine prasme.

Trumpai apie bylos esmę. Pareiškėjas, trečiosios šalies (Baltarusijos) pilietis, sudaręs santuoką su tos pačios lyties lietuviu Danijoje, prašė Migracijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos išduoti leidimą jam laikinai gyventi Lietuvoje šeimos susijungimo pagrindu. Migracijos departamentas išduoti leidimą laikinai gyventi atsisakė, argumentuodamas tuo, kad Lietuvos Respublikos piliečio sutuoktinis neatitinka Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 43 straipsnio 1 dalies 5 punkte išdėstytos nuostatos (kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis ir kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis leidimą gyventi – nes Lietuvoje vienos lyties asmenų santuokos ir partnerystės nepripažįstamos). Pareiškėjas tokį sprendimą apskundė Vilniaus apygardos administraciniam teismui, o vėliau Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui (toliau – LVAT). LVAT kreipėsi į Konstitucinį Teismą dėl minėtos Užsieniečių teisinės padėties įstatymo nuostatos atitikties Konstitucijai.

⁵³ 2018 m. rudenį Rumunijoje vyko referendumas, kuriuo siekta Konstitucijoje įtvirtinti vienos lyties asmenų santuokų draudimą. Paraleliai buvo pateiktas teisės akto, siekiančio Rumunijoje įtvirtinti civilinės sąjungos institutą (kuris būtų prieinamas ir tos pačios lyties asmenims), projektas. Tačiau referendumas žlugo dėl mažo balsuojančiųjų kiekio, o po referendumo žlugimo partnerystę numatęs projektas prarado politinę paramą ir nebuvo priimtas. Žr. Romania aims to legalize same-sex civil union after failed vote. Reuters 2018-10-09. Prieiga per internetą: <<https://www.reuters.com/article/us-romania-lgbt/romania-aims-to-legalize-same-sex-civil-union-after-failed-vote-idUSKCN1MJ13V>> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.].

⁵⁴ 2019 m. sausio 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Nr. KT3-N1/2019, bylos Nr. 16/2016.

LRKT nutarimo argumentai grindžiami išties nuoseklia EŽTT ir ESTT praktikos analize⁵⁵ ir joje formuojamais principais – sprendime minimos bene visos esminės ESTT ir EŽTT aptariamoms srities nagrinėtos bylos. Be to, Teismas nemažai dėmesio skyrė Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje nuolat pabrėžiamai žmogaus orumo apsaugai, privataus gyvenimo neliečiamumui, pagarbai asmeniniam ir šeimyniniam gyvenimui, diskriminavimo draudimo principui.

Kaip ir Rumunijos Konstitucinio Teismo sprendimo atveju, LRKT nutarime taip pat galime įžvelgti (kad ir nedidelių) užuominų apie poreikį sureguliuoti tos pačios lyties asmenų šeiminių gyvenimą Lietuvoje. Konkrečiai, tai galima įskaityti Teismo argumentuose – apžvelkime juos trumpai.

Visų pirma LRKT atkartojo savo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimą, kuriame pažymėta, kad konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto; santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti, tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia*, jos 38 straipsnio 1 dalį, nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos. Teismas priminė, kad konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi. Tuomet Teismas pažymėjo, kad iš Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies kylanti valstybės pareiga įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų šeimos, kaip konstitucinės vertybės, apsaugą, suponuoja valstybės pareigą ne tik nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos šeimai tinkamai funkcionuoti, būtų stiprinami šeimos santykiai, ginamos šeimos narių teisės ir teisėti interesai, bet ir įstatymais ir kitais teisės aktais taip sureguliuoti šeimos santykius, kad nebūtų sudaroma prielaidų diskriminuoti šeimos santykių dalyvių (kaip antai santuokos neįregistravusių bendrai gyvenančių vyro ir moters, jų vaikų (įvaikių), vieno iš tėvų, auginančio vaiką (įvaikį), ir kt.). Tai išdėstęs LRKT nurodė, kad, kitaip nei konstitucinė santuokos samprata, konstitucinė šeimos samprata, be kita ko, yra neutrali lyties požiūriu. Pagal Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalis, aiškinamas kartu su Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintu asmenų lygybės principu ir diskriminacijos draudimu, yra saugomos ir ginamos visos šeimos, atitinkančios konstitucinę šeimos sampratą, pagrįstą nuolatinio ar ilgalaikio pobūdžio šeimos narių santykių turiniu, t. y. grindžiamą šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu

⁵⁵ LRKT išsamiai išnagrinėjo susijusią EŽTT ir ESTT praktiką, buvo pateiktos užklauskos mokslo ir susijusioms institucijoms. Kol vyko bylos nagrinėjimas, buvo priimtas ir ESTT sprendimas *Coman* byloje, kuris, kaip matyti iš LRKT nutarimo, turėjo didelę įtaką teisėjų sprendimui.

prisiimti tam tikras teises ir pareigas.

Visgi, turint omenyje, kad pagrindinis byloje kilęs klausimas buvo susijęs su leidimo gyventi nesuteikimu, LRKT koncentravosi būtent į tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių pripažinimą migracijos teisės prasme. Šiuo aspektu akivaizdi ES teisės, ypač sprendimo *Coman* byloje, įtaka⁵⁶.

LRKT nurodė, kad LR įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį su laisvu asmenų judėjimu ES ir migracija susijusį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtinta teisė šeimai, sukurtai dviejų tos pačios lyties asmenų kitoje valstybėje teisėtai sudarytos santuokos ar registruotos partnerystės pagrindu, susijungti, t. y. užsieniečio teisė atvykti į Lietuvą ir joje gyventi kartu su jo šeimos nariu (Lietuvos Respublikos piliečiu ar teisėtai gyvenančiu Lietuvoje užsieniečiu, su kuriuo kitoje valstybėje teisėtai sudaryta santuoka ar įregistruota partnerystė). Nors siekis saugoti konstitucinę santuokos, kaip sudaromos laisvu vyro ir moters sutarimu, sampratą ir šios sampratos pagrindu istoriškai susiklosčiusį šeimos modelį, LRKT nuomone, gali būti laikomas konstituciškai svarbiu, pagal Konstituciją juo negali būti pateisinamas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį vien lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos pagrindu būtų neleidžiama užsieniečiui atvykti į Lietuvą ir joje gyventi kartu su kitu jo šeimos nariu – Lietuvos Respublikos piliečiu ar teisėtai gyvenančiu Lietuvoje užsieniečiu, su kuriuo kitoje valstybėje teisėtai sudaryta santuoka ar įregistruota partnerystė. Atkartojant *Coman* bylos išvadas, buvo pažymėta, kad remtis viešosios tvarkos išlyga tokiu atveju kaip šis negalima.

Galiausiai, išanalizavęs nacionalinių teisės aktų nuostatas ir pažymėjęs, kad taikytinuose aktuose nėra eksplicitiškai įtvirtinta, kad užsienietis ir jo sutuoktinis arba registruotas partneris turi būti skirtingų lyčių asmenys bei kad nėra eksplicitiškai įtvirtinta, kad jų santuoka arba registruota partnerystė turi būti įtraukta į apskaitą Lietuvos Respublikos civilinės metrikacijos įstaigoje, LRKT padarė išvadą, kad ginčyti teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai – svarbus tinkamas jų interpretavimas. Taigi LRKT nutarimu iš esmės buvo konstatuota, kad leidimas gyventi užsieniečiui šeimos sujungimo pagrindu turi būti išduodamas ir tos pačios lyties sutuoktiniui, su kuriuo Lietuvos Respublikos pilietis sudarė santuoką kitoje ES valstybėje narėje.

Tiek Rumunijos, tiek ir Lietuvos Konstitucinio Teismo bylos patvirtino, kad po *Coman* bylos net ir tos ES valstybės, kurios nacionalinėje teisėje neleidžia nei tos pačios lyties asmenų santuokų, nei partnerysčių, nuo šiol bent migracijos teisės

⁵⁶ Nors LRKT nutarime daug kalbama apie ES laisvo asmenų judėjimo teisę, iš nutarime pateiktų bylos faktinių aplinkybių nėra aišku, ar lietuvio ir baltarusio santuoka buvo sudaryta lietuviui gyvenant Danijoje ar kitoje ES šalyje (*Coman* byloje rumunas dirbo Belgijoje), ar tiesiog nuvykus į Daniją santuokos sudarymo tikslu. Taigi nėra aišku, ar iš tiesų šioje byloje ES laisvo judėjimo teisė turėtų būti taikoma tiesiogiai, ar LRKT argumentus formuluoja remdamasis analogija.

kontekste pripažįsta užsienyje sudarytas tos pačios lyties asmenų sąjungas⁵⁷. Vis dėlto reikia pripažinti, kad tai tik vienas atsakytas klausimas migruojančioms tos pačios lyties poroms – daugybė neaiškumų dėl porų statuso ir teisių apimties išlieka⁵⁸.

IŠVADOS

Pastaruosius du dešimtmečius Europoje sparčiai plečiasi tos pačios lyties porų šeiminių santykių teisinis pripažinimas. Tai lemia tiek visuomenės suvokimo pokyčiai, tiek regioninių organizacijų ir jų teismų bei nacionalinių institucijų priimami dokumentai ir sprendimai.

Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos ir Ministrų Komiteto dokumentuose jau ilgą laiką kartojama valstybių pareiga nediskriminuoti lytinės orientacijos pagrindu. Ir jau beveik 20 metų rasime siūlymų ir rekomendacijų suteikti tos pačios lyties poroms galimybę teisiškai įtvirtinti savo santykius. Atkreiptinas dėmesys, kad bene visuomet minima partnerystė, o ne santuoka.

EŽTT bylose, susijusiose su tos pačios lyties poromis, itin svarbi reikšmė teikiama „europiniam konsensusui“. EŽTT vysto Konvencijos nuostatas atsižvelgdamas į kintantį visuomenės požiūrį, tad nenuostabu, kad ir šioje srityje EŽTT sprendimai kinta kartu su nacionalinėse sistemose plečiamomis homoseksualių asmenų teisėmis. Pastarųjų metų EŽTT praktikoje nuosekliai aiškinama, kad EŽTK 8 straipsnis numato valstybių pareigą pripažinti stabilias tos pačios lyties poras, kurios, anot Teismo, turi turėti tokias pačias teises kaip ir stabilios skirtingos lyties poros. Visgi šiuo metu tarptautinė žmogaus teisių teisė nenumato valstybėms pareigos leisti vienos lyties asmenų santuokas. Kita vertus, kaip galime spręsti iš EŽTT bylų, jei visuomenės nuomonė palanki vienos lyties asmenų teisinių santykių įteisinimui, numatyti partnerystės (civilinės sąjungos) galimybę yra pozityvi valstybių pareiga.

Vertinant valstybių praktiką teisiškai sureguliuojant tos pačios lyties asmenų sąjungas, svarbų vaidmenį šiuo klausimu atlieka tiek nacionalinė įstatymų leidžiamoji valdžia, tiek teisminė valdžia. Nacionalinių konstitucinių ar aukščiausio lygmens teismų jurisprudencijoje dažnai laikomasi pozicijos, kad valstybės neturi

⁵⁷ Analogiškai savo poziciją pakeitė ir Estijos teismai. Žr. Court: Partner in same-sex partnership has right to residence permit. 2018-09-17. Prieiga per internetą: <<https://news.err.ee/862075/court-partner-in-same-sex-partnership-has-right-to-residence-permit>> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.].

⁵⁸ Pvz., santuokos ir partnerystės pripažinimo klausimai platesniame nei vien migracijos teisė kontekste (mokesčių teisės, paveldėjimo teisės, taikytinos teisės problematika ir kita). Plačiau žr.: *Wautelet P. R. Cross-Border Same Sex Relationships - Private International Law Aspects // Boele-Woelki/Fuchs. Legal Recognition of Same-Sex Relationships in Europe. Intersentia, 2012. Prieiga per internetą: <<https://ssrn.com/abstract=2037721> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2037721>>* [žiūrėta 2019 m. balandžio 19 d.].

konstitucinės pareigos užtikrinti tos pačios lyties asmenims santuokos instituto, bet rasime ir išimčių (aptartas Austrijos pavyzdys). Tačiau jei Konstitucija aiškiai nenurodo, kad santuoka yra vyro ir moters sąjunga, teisminė valdžia įprastai pritaria, kad įstatymų leidėjas turi teisę pakeisti nacionalinius teisės aktus ir numatyti vienos lyties asmenims santuoką. Be to, teisminė valdžia neretai skatina parlamentus priimti teisės aktus, leidžiančius vienos lyties asmenų partnerystę ar civilinę sąjungą.

Europos valstybės, įskaitant Lietuvą, kurios neleidžia tos pačios lyties asmenų santuokų, partnerysčių ar civilinių sąjungų, nenoriai pripažįsta vienos lyties asmenų santuokas ar partnerystes, sudarytas užsienyje. Visgi pastaraisiais metais situacija Europoje kinta, tam didelę įtaką turi EŽTT ir nacionalinių konstitucinių teismų sprendimai. ES kontekste ypač svarbi *Coman* byla, lėmusi, kad net ir tos ES valstybės, kurios nacionalinėje teisėje nepripažįsta vienos lyties asmenų šeiminių santykių, po šio sprendimo bent migracijos teisės tikslais turės pripažinti užsienyje sudarytas tos pačios lyties asmenų sąjungas. Tai jau patvirtino aptarti Rumunijos ir Lietuvos konstitucinių teismų sprendimai. Įdomu, kad abiejuose sprendimuose galime išvelgti kad ir nedideles užuominas apie poreikį suteikti vienos lyties asmenims galimybę teisiškai įtvirtinti savo šeiminius santykius.

Manytina, kad tendencija suteikti panašias teises heteroseksualioms ir homoseksualioms poroms (bei šių teisių apimtį palaipsniui dar labiau suvienodinti) Vakarų teisės tradicijos valstybėse stiprės ir toliau. Danijos ir Nyderlandų žengtas tuo metu radikalus žingsnis pakeitė kur kas daugiau nei vien šių šalių teisės normas. Palaipsniui kintantis „šėimos“ ir „poros“ suvokimas turėjo įtakos ir EŽTT bei ESTT sprendimams, kurie, pabrėždami žmogaus teises ir nediskriminavimo principą, tiesiogiai veikia nacionalinių teismų pozicijas bei įstatymų leidėjus. Teisiniu požiūriu svarbu ir tai, kad bene visose valstybėse, numatančiose vienos lyties asmenų šeiminių santykių įtvirtinimą, nepriimami atskiri specialūs teisės aktai, o tiesiog plečiama šėimos samprata, taip neišskiriant heteroseksualių ir homoseksualių porų, o jas teisiškai priartinant.

LITERATŪRA

I. Tarptautiniai ir ES teisės aktai

1. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.
2. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šėimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti Direktyvas

- 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB, tekstas svarbus EEE // OJ L 158, 30.4.2004, p. 77–123.
3. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // OJ, Nr. 2012/C 326/02.
 4. Recommendation 1474 (2000) of the Parliamentary Assembly – Situation of gays and lesbians in Council of Europe member states (adopted by the Assembly on 26 September 2000). Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16829&lang=en>> [žiūrėta 2019 m. sausio 17 d.].
 5. Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010). Prieiga per internetą: <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec\(2010\)5&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec(2010)5&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true)> [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.].
 6. Resolution 1547 (2007) of the Parliamentary Assembly – State of human rights and democracy in Europe (adopted by the Assembly on 18 April 2007). Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17531&lang=en>> [žiūrėta 2019 m. sausio 17 d.].
 7. Resolution 1728 (2010) of the Parliamentary Assembly – Discrimination on the basis of the sexual orientation and gender identity (adopted by the Assembly on 29 April 2010). Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17853&lang=en>> [žiūrėta 2019 m. sausio 17 d.].
 8. Su pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai // OL 2007 C 303, p. 17.
 9. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija, 2012 m. spalio 26 d. // OL C 326, 26/10/2012, p. 47–390.

II. Lietuvos Respublikos teisės aktai ir susiję dokumentai

10. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos aidas, 1992-11-10, Nr. 220-0.
11. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
12. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties // Valstybės žinios, 2004-04-30, Nr. 73-2539.

III. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

13. 2011 m. gegužės 10 d. ESTT sprendimas byloje *Römer*, C-147/08, EU:C:2011:286.
14. 2016 m. lapkričio 24 d. ESTT sprendimas *Parris*, C-443/15, EU:C:2016:897.
15. 2018 m. birželio 5 d. ESTT sprendimas *Relu Adrian Coman ir kt.*, C-673/16, ECLI:EU:C:2018:385.

IV. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

16. 2010 m. birželio 24 d. EŽTT sprendimas byloje *Schalk ir Kopf prieš Austriją* (pareiškimo Nr. 30141/04).
17. 2012 m. kovo 5 d. EŽTT sprendimas byloje *Gas ir Dubois prieš Prancūziją* (pareiškimo Nr. 43546/02).
18. 2013 m. vasario 19 d. EŽTT sprendimas byloje *X ir kiti prieš Austriją* (pareiškimo Nr. 19010/07).
19. 2013 m. lapkričio 7 d. EŽTT sprendimas byloje *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* (pareiškimų Nr. 29381/09 ir 32684/09).
20. 2014 m. liepos 16 d. EŽTT sprendimas byloje *Hämäläinen prieš Suomiją* (pareiškimo Nr. 37359/09).
21. 2015 m. liepos 21 d. EŽTT sprendimas byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją* (pareiškimų Nr. 18766/11 ir 36030/11).
22. 2016 m. vasario 23 d. EŽTT sprendimas byloje *Pajić prieš Kroatiją* (pareiškimo Nr. 68453/13).
23. 2016 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimas byloje *Chapin ir Charpentier prieš Prancūziją* (pareiškimo Nr. 40183/07).
24. 2016 m. rugsėjo 30 d. EŽTT sprendimas byloje *Taddeucci ir McCall prieš Italiją* (pareiškimo Nr. 51362/09).
25. 2017 m. gruodžio 14 d. EŽTT sprendimas byloje *Orlandi ir kiti prieš Italiją* (pareiškimo Nr. 26431/12).

V. Nacionalinių teismų sprendimai

26. 2009 m. liepos 9 d. Portugalijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 359/2009.
27. 2010 m. balandžio 14 d. Italijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 138/2010.
28. 2010 m. balandžio 8 d. Portugalijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 121/2010.
29. 2011 m. sausio 28 d. Prancūzijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 2010-92.
30. 2012 m. lapkričio 6 d. Ispanijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 198/2012.
31. 2013 m. gegužės 17 d. Prancūzijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 2013-669.
32. 2015 m. birželio 26 d. JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Obergefell v. Hodges* byloje, Nr. 14-566.
33. 2017 m. gruodžio 4 d. Austrijos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. G 258-259/2017-9.

34. 2018 m. gegužės 14 d. Italijos Aukščiausiojo Teismo (*Corte di Cassazione*) sprendimas Nr. 11696.
35. 2018 m. rugsėjo 27 d. Rumunijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 534.
36. 2019 m. sausio 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Nr. KT3-N1/2019, bylos Nr. 16/2016.

VI. Specialioji literatūra

37. *Bamforth N.* Same-sex marriages and civil or registered partnerships // *Stark B., Heaton J.* Routledge Handbook of International Family Law. Routledge, 2019.
38. *Cipriani N.* Unioni Civili: Same-Sex Partnerships Law in Italy // *The Italian Law Journal*, 2017, Vol 03 - No. 02. Prieiga per internetą: <<http://theitalianlawjournal.it/data/uploads/3-italj-2-2017/pdf-singoli/343-cipriani.pdf>> [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.].
39. *Marzano V. J.* Oliari and the European Court of Human Rights: Where the Court Failed // *29 Pace International Law Review*, 2017, 250. Prieiga per internetą: <<http://digitalcommons.pace.edu/pilr/vol29/iss1/4>> [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.].
40. *Ragone S., Volpe V.* An Emerging Right to a 'Gay' Family Life? The Case Oliari v. Italy in a Comparative Perspective // *German Law Journal*, 2016, Vol. 17, No. 3, p. 451–486.
41. *Wautelet P. R.* Cross-Border Same Sex Relationships - Private International Law Aspects // *Boele-Woelki/Fuchs.* Legal Recognition of Same-Sex Relationships in Europe. Intersentia, 2012. Prieiga per internetą: <<https://ssrn.com/abstract=2037721> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2037721>> [žiūrėta 2019 m. balandžio 19 d.].
42. *Winkler M. M.* 'A Case with Peculiarities': Mixed Same-Sex Marriages Before the Supreme Court // *The Italian Law Journal*, 2018, Vol. 4, No. 1. Prieiga per internetą: <<http://theitalianlawjournal.it/data/uploads/4-italj-1-2018/pdf-singoli/14-winkler.pdf>> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.].
43. *Zago G.* Oliari and Others v. Italy: a stepping stone towards full legal recognition of same-sex relationships in Europe // *Strasbourg Observers*, 2015-09-16. Prieiga per internetą: <<https://strasbourgobservers.com/2015/09/16/oliari-and-others-v-italy-a-stepping-stone-towards-full-legal-recognition-of-same-sex-relationships-in-europe/>> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.].

VII. Kiti šaltiniai

44. *Australia Makes Same-Sex Marriage Legal* // *New York Times*, 2017-12-07. Prieiga per internetą: <<https://www.nytimes.com/2017/12/07/world/australia/gay-marriage-same-sex.html>> [žiūrėta 2018-01-10].
45. European Court of Human Rights. Factsheet – Sexual orientation issues. November

2018. Prieiga per internetą: <https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Sexual_orientation_ENG.pdf> [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.].

46. Hellenic Republic General Secretariat for Media and Communication. Greek News Agenda. Civil Partnership Rights for All. Prieiga per internetą: <<http://www.greeknewsagenda.gr/index.php/topics/politics-polity/5775-civil-partnership-rights-for-all>> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.].
47. Peers S. Love wins in the CJEU: Same Sex Marriages and EU free movement law // EU Law Analysis, 2018-06-05. Prieiga per internetą: <<https://eulawanalysis.blogspot.com/2018/06/love-wins-in-cjeu-same-sex-marriages.html>> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.].
48. Romania aims to legalize same-sex civil union after failed vote. Reuters 2018-10-09. Prieiga per internetą: <<https://www.reuters.com/article/us-romania-lgbt/romania-aims-to-legalize-same-sex-civil-union-after-failed-vote-idUSKCN1MJ13V>> [žiūrėta 2019 m. vasario 13 d.].
49. Verfassungsgerichtshof öffnet Ehe für gleichgeschlechtliche Paare. Wiener Zeitung. 2017-12-05. Prieiga per internetą: <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/oesterreich/politik/933213_Verfassungsgerichtshof-oeffnet-Ehe-fuer-gleichgeschlechtliche-Paare.html> [žiūrėta 2019 m. sausio 17 d.].

Dr. Agnė LIMANTĖ
Law Institute of Lithuania

INCREASING LEGAL RECOGNITION OF SAME-SEX COUPLES IN EUROPE

Summary

The article analyses recent trends in permitting and recognizing same-sex marriages and partnerships in Europe. The main purpose of the paper is to carry out a legal analysis and to identify the extent to which recognition of same-sex couples is reflected in the evolving case law of the ECtHR and the CJEU, as well as national constitutional or supreme courts.

The paper is structured into two parts. The first part discusses whether European countries are obliged to introduce same-sex marriages or partnerships in their national law. For this purpose, the author examines the EU Member States' commitments set by the Council of Europe and the EU as stated in law and as interpreted by the ECtHR and the CJEU. Then, the focus is shifted to the national constitutional jurisprudence (including Italian, Spanish, Portuguese and Austrian courts). Interplay between judicial and legislative powers when fostering recognition of family relations of same-sex couples is highlighted.

In the second part, a considerable attention is given to the question of legal recognition of same-sex marriages and partnerships concluded abroad. Again, the case law of the ECtHR and the CJEU is scrutinised. Later, the author turns her attention to recent decisions of Romanian and Lithuanian constitutional courts where migration rights (residence rights) of same-sex spouses were at stake. The author notes that both courts have coherently followed the CJEU ruling in *Coman* case and have both confirmed (even though modestly) the need for a more extensive recognition of same sex relations beyond mere residence rights.